

РОЗДІЛ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.9:339.137.2]:338.242.012.34

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.24>

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЕКОНОМІЧНИМИ КОНЦЕНТРАЦІЯМИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Голуб Н.О.,
*аспірантка кафедри
підприємницького та корпоративного права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана»
ORCID: 0000-0002-9661-7712
nata_golub_@ukr.net*

Голуб Н.О. Світовий досвід правового забезпечення контролю за економічними концентраціями суб'єктів господарювання.

У статті розглянуто правові механізми державного контролю за процесами економічної концентрації в найбільш розвинених країнах світу, таких як Сполучені Штати Америки, Канади, Японії, Великобританії, Франції, Німеччини та Італії.

Проведено порівняння правових антимонопольних інститутів зазначених держав та розкрито особливі риси конкурентного законодавства, які притаманні тій чи іншій країні та їх ефективність у процесі контролю за економічними концентраціями.

Встановлено, що у світовій практиці склалися два типи правового механізму контролю за економічними концентраціями, а саме американський тип та західноєвропейський.

Визначено, що американське конкурентне законодавство забороняє будь-які форми концентрації через винесення судовими органами своїх рішень. У своїх нормах американське законодавство містить чіткі повноваження державних органів з питань концентрації. Тягар доказування позитивних наслідків від концентрації повністю лежить на претендентові на концентрацію.

Конкурентне право європейських країн є більш м'яким. Забороняється злиття, які суттєво обмежують конкуренцію. Концентрація відбувається лише при наявності дозволу від органів влади. Виключенням з цього правила є законодавство Великобританії, яке не містить вимоги щодо інформування відповідних органів про злиття компанії.

Особливостями Японського законодавства є існування таких понять як депресійні та раціоналізаторські картелі, при наявності яких концентрація забороняється.

За результатами дослідження зроблено висновок, що використання успішного зарубіжного, правового досвіду у сфері концентрацій, на кшталт збільшення фінансових показників для надання згоди на концентрацію, запровадження широкого тлумачення та конкретизації повноважень антимонопольних органів, чітке розмежування їх компетенції, прийняття єдиного кодифікованого правового акту для врегулювання відносин з концентрації призведуть до позитивних зрушень у сфері державної політики щодо правового регулювання економічної концентрації в Україні.

У рамках даного дослідження здійснено аналіз національного та зарубіжного законодавства у сфері регулювання економічної концентрації.

Ключові слова: процеси економічної концентрації, антимонопольне законодавство, конкурентна політика, правовий механізм, картелі.

Holub N.O. World experience of legal provision of control over economic concentrations of economic entities.

The article examines the legal mechanisms of state control over the processes of economic concentration in the most developed countries of the world.

A comparison of the legal antimonopoly institutions of the mentioned states was made, and special features of competition legislation, which are inherent in one or another country and their effectiveness in the process of controlling economic concentrations, were revealed.

It has been established that two types of legal mechanisms for controlling economic concentrations have developed in world practice, namely the American type and the Western European type.

It was determined that the American competition law prohibits any form of concentration due to the determination of its level by judicial authorities. In its regulations, American legislation contains clear powers of state authorities on concentration issues. The burden of proving the positive effects of the concentration rests entirely on the applicant for the concentration.

The competition law of European countries is softer. Mergers that significantly restrict competition are prohibited. The concentration takes place only with the permission of the authorities. The exception to this rule is the legislation of Great Britain.

Features of Japanese legislation are the existence of such concepts as depression and rationalization cartels, in the presence of which concentration is prohibited.

According to the results of the study, it was concluded that the use of successful foreign legal experience in the field of concentrations, such as increasing financial indicators for granting consent to concentration, introducing a broad interpretation and specifying the powers of antimonopoly authorities, clearly demarcating their competence, adopting a single codified legal act to regulate relations from concentration will lead to positive changes in the sphere of state policy regarding the right regulation of economic concentration in Ukraine.

Within the framework of this study, an analysis of national and foreign legislation in the field of regulation of economic concentration was carried out.

Key words: economic concentration processes, competition law, competition policy, legal mechanism, cartels, monopolies.

Постановка проблеми. Важливим аспектом конкурентної політики будь-якої сучасної держави є ефективний контроль за економічними концентраціями, який можливий лише за наявності якісного правового забезпечення таких процесів.

Сучасний правовий механізм державного контролю за процесами економічної концентрації в Україні потребує ефективного реформування, що можливо лише у разі використання успішного світового досвіду становлення та застосування конкурентного права як регулятора суспільних відносин у площині економічної концентрації.

Стан опрацювання проблеми. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядали в своїх працях як вітчизняні так і зарубіжні вчені, зокрема, Борсук Н.Я., Бережнюк Б., Кормич Б., Горян Є.В., Карасик О.О., Ковалькова М.В., Мережко О.О., Ковтун М.С., Кузьмин Р.И., Скородамалья В., Саниахметова Н.О., Мельник С.Б. Проте і досі існує багато дискусійних питань, вирішення яких має важливе теоретичне і практичне значення.

Метою статті є аналіз сучасного стану законодавчих актів та механізмів контролю за економічними концентраціями у найбільш розвинених країнах світу для визначення можливих позитивних аспектів розвитку національного законодавства у сфері економічних концентрацій.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці склалися два типи правового механізму контролю над економічними концентраціями: американський та західноєвропейський.

Американське законодавство більш категоричне та полягає в забороні будь-якої форми монополії; західноєвропейське — більш ліберальне, полягає в здійсненні контролю за відсутністю протиправних дій з боку монополізованих підприємств.

Американське антимонопольне законодавство вважається одним із найдревніших та найбільш реформованих нормативно-правових актів.

На сучасному етапі конкурентне законодавство США складається із Закону про Федеральну Торгову Комісію, який регулює діяльність Федеральної Торгової Комісії (орган з питань конкуренції США), яка проводить розслідування та порушує справи щодо концентрації, а також з Акту Робінсона-Патмана, Акту Селлера-Кафопера та Акту Харта-Скота Родіно.

Відмінною рисою американського конкурентного права є введення принципу судових заборон на концентрацію. В багатьох країнах такі рішення приймаються безпосередньо органами виконавчої влади.

Американське конкурентне законодавство, покликане в основному на боротьбу із злиттями компаній та утворенням монополій. Процедура концентрації поділяється за такими критеріями: горизонтальне злиття (злиття учасників з однаковим видом господарської діяльності), вертикальне злиття (злиття компаній з різними видами діяльності) та конгломератне злиття (злиття ні чим не пов'язаних компаній).

Процес економічної концентрації розглядається через призму так званого «гіпотетичного монополіста», а сама процедура контролю відбувається в наступні етапи: встановлення місця компанії на певному ринку, визначення наявності бар'єрів для виходу на певний ринок та порівняння негативних та позитивних наслідків такого злиття [1, с. 165].

Заслуговує на увагу наявність чіткого закріплення в нормах конкурентного права США повноважень державних органів з питань концентрації, при цьому, такі повноваження жодним чином не пересікаються між собою та є диференційованими.

Для американського конкурентного права також є характерним отримання попереднього дозволу на концентрацію, при цьому, претенденти на нього зобов'язані обґрунтувати своє право на злиття та довести позитивні наслідки від такого злиття. Антимонопольне законодавство США відзначається більш жорсткими мірами покарання за порушення правил концентрації, а саме: величезними штрафами, максимальний розмір якого може сягнути 100 млн. доларів та ув'язненнями осіб [2, с. 28–31].

За моделлю американського антимонопольного законодавства побудоване конкурентне законодавство Канади, але із застосуванням більш м'якої форми впливу на концентрацію.

В основному відносини у сфері концентрації в Канаді врегульовані Законом про конкуренцію, який гарантує забезпечення рівних можливостей малим і середнім підприємствам, визначає випадки заборони зловживання монополієм становищем і надає перелік дій, що вважаються антиконкурентними та стосуються зловживань домінуючим положенням. Паралельно з цим до порушників можуть застосовуватися заходи кримінальної відповідальності, а їхні дії можуть стати предметом цивільного позову з боку потерпілих з метою відшкодування нанесеного збитку [3, с. 116].

Багато країн використовують європейські стандарти правового механізму контролю за економічними концентраціями. Зокрема, Положення Європейського Союзу (далі за текстом – «ЄС») про концентрації 139/2004, яким встановлено заборону тільки тих злиттів, які суттєво ускладнюють ефективну конкуренцію на певному ринку чи в значній її частині [4]. Серед таких країн і Україна.

Важливим елементом контролю за концентраціями в Україні є надання дозволу на неї. Проте не будь-яка концентрація потребує дозволу, а лише та, яка перевищує фінансові порогові, встановлені законодавством. Концентрація, яка потребує дозволу, забороняється. До надання такого дозволу учасники концентрації зобов'язані утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану. Дозвіл на концентрацію може бути наданий лише у разі, якщо така концентрація не призводить до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині. Концентрація без отримання відповідного дозволу Антимонопольного комітету України вважається порушенням законодавства про захист економічної конкуренції [5, с. 160].

Антимонопольне законодавство ЄС складається з двох рівнів: конкурентного права ЄС та національного конкурентного права держав-учасниць.

Антимонопольні органи ЄС, основу яких складає Європейська Комісія, розглядають лише великі злиття, які досягають певних порогових значень обороту, всі інші концентрації можуть розглядатися національними антимонопольними органами держав-учасниць.

У зв'язку з поступовим запровадженням принципів конкурентного права ЄС Україною, для європейського конкурентного законодавства, так як і для українського, є характерним отримання дозволів на концентрацію, розгляд справ про концентрацію в два способи, в залежності від строків розгляду справи та необхідних процесуальних дій: у спрощеному порядку та шляхом проведення повного розслідування. прийняття рішень у справах в декілька етапів, закінчуються винесенням остаточного рішення. І можливий також перегляд рішень про концентрацію в судовому порядку.

Європейська Комісія відмовляє у здійсненні концентрації, якщо остання призведе до суттєвого усунення конкуренції на певному ринку. Однак, з цього правила є виключення, які застосовуються шляхом покладання на учасників концентрації зобов'язання виконати певні умови.

Антимонопольне законодавство Великої Британії поєднує у собі традиційну британську політику свободи торгівлі та мінімізацію прямого державного втручання в господарську діяльність підприємців [6, с. 120].

Конкурентна політика Великобританії є більш нейтральною в порівнянні з іншими країнами. Правові норми англійського антимонопольного законодавства не містять ні особливого заохочення, ні категоричної заборони процедурам злиття. У разі встановлення, що концентрація суперечить суспільним інтересам, такий процес блокується.

Ще однією особливістю англійського конкурентного законодавства є відсутність обов'язку інформувати про злиття компаній. При цьому, у Великобританії, як і у інших країнах, діє високий рівень відповідальності за порушення антимонопольного законодавства та великі розміри штрафних санкцій.

Антимонопольне законодавство Італії складається із Закону про конкуренцію та Регламенту впровадження, які сформовані в основному на базі європейського конкурентного права. Особливістю конкурентного законодавства Італії є те, що його норми нерозривно пов'язані з цивільним правом та не існують як окрема галузь. Основним антимонопольним органом в Італії є Італійський орган з питань конкуренції (ICA) [7, с. 118].

Антимонопольне законодавство Німеччини покликане в основному на заборону такої форми концентрації як картелі, що передбачено Законом про обмеження ділової практики.

Німецьке конкурентне законодавство передбачає дві форми співробітництва між компаніями, а саме: в силу картельних угод або в межах договорів обміну. Забороняється будь-яка концентрація, яка призводить до обмеження конкуренції на певних ринках товарів, послуг.

Порушення заборони формування картелів призводить до визнання такої угоди недійсною, а також до відшкодування спричинених збитків. Однак, разом з суровою позицією щодо картелів німецьке конкурентне право містить і ряд виключень стосовно заборони концентрації, в основному у випадку, якщо її результатом є позитивний вплив на розвиток конкуренції.

Антимонопольними органами Німеччини виступають Міністерство економіки та технологій, Відомство у справах картелів, Комісія з монополії [7, с. 122].

Антимонопольне законодавство Франції, так як і Німеччини, містить велику кількість нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність антимонопольних органів зазначених держав.

Специфіка французького конкурентного законодавства полягає в тому, що ним суттєво розширено повноваження адміністративних органів у сфері відносин із здійснення економічних концентрацій, однак зведено до мінімуму роль судових органів у вирішенні питання щодо дотримання законодавства про концентрації.

Правила економічної концентрації у Франції закріплені в основному в Комерційному кодексі у розділі: «Про свободу цін і про конкуренцію». Підприємство вважається монополістом якщо воно займає домінуюче становище на одній чверті ринку.

Антимонопольним законом у Японії виступає Закон «Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод» [8] розроблений на основі американського конкурентного законодавства. Основне спрямування закону полягає в забороні приватної монополії, нечесного укладення угод, виключення нечесного обмеження виробництва, що спонукає до добросовісної, вільної конкуренції.

Особливостями японського конкурентного законодавства є введення такого поняття як депресійні та раціоналізаторські картелі та встановлення обмежень на заборони концентрацій, що відносяться до депресійних чи раціоналізаторських картелів, внаслідок яких покращується ситуація на певному ринку товарів чи послуг. За порушення вимог антимонопольного законодавства у Японії передбачено покарання у вигляді штрафів та ув'язнення.

Антимонопольне законодавство України у сфері контролю за економічними концентраціями відносно нове, про що свідчить відсутність широкого трактування та конкретизації повноважень органів Антимонопольного комітету України у процесі контролю над концентраціями, відсутність чіткого розмежування їх компетенції, відсутність єдиного кодифікованого нормативно-правового акту, яким було б повністю врегульовано відносини у сфері економічної концентрації тощо.

Відтак, українське конкурентне право потребує ефективного реформування, що можливо лише у разі використання успішного світового досвіду становлення та застосування конкурентного права як регулятора суспільних відносин у площині економічної концентрації.

Висновки. Сучасний правовий механізм державного контролю за економічними концентраціями в Україні потребує якісного реформування, що можливе лише при використанні успішного світового досвіду у сфері правового регулювання зазначених процесів.

У світовій практиці склалися два типи правового механізму контролю над економічними концентраціями, а саме: категоричний (американський тип), що притаманний для таких країн як США,

Японія, Канада та ліберальний (західноєвропейський тип), що притаманний для країн ЄС, Великобританії та ін.

За своїм характером конкурентне право України більш схильне до західноєвропейського типу та активно впроваджує у національне законодавство принципи антимонопольного права ЄС, серед яких позитивну роль на ефективність реформування українського законодавства може відіграти, серед іншого, впровадження такого аспекту як підвищення фінансових показників для отримання згоди на концентрацію, що є необхідним явищем для економічного розвитку.

Крім цього, позитивним моментом для ефективного реформування українського конкурентного права може слугувати і досвід англійського конкурентного права, з його більш лояльним відношенням до такого явища як концентрації, а також використання певних аспектів антимонопольного законодавства країн американського типу, а саме впровадження широкого трактування та конкретизації повноважень антимонопольних органів, чітке розмежування їх компетенції, ухвалення єдиного кодифікованого нормативно-правового акту, яким було б повністю врегульовано відносини у сфері економічної концентрації тощо.

Список використаних джерел:

1. Ковтун М.С. Американська модель антимонопольного регулювання: особливості становлення та розвитку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 164–166.
2. Горян Є.В., Карасик О.О. Антимонопольне регулювання холдингових компаній в США, Англії, ФРН та Україні: порівняльно-правовий аналіз. *Часопис академії адвокатури України*. 2014. № 1(22). С. 25–32.
3. Бережнюк Б., Кормич Б. Антимонопольное законодательство Канады. *Юридический вестник*. 1998. № 1. С. 113–115.
4. Положення Європейського Союзу про концентрації: Закон Європейського Союзу від 20 січня 2004 р. № 139 / Європейський Парламент. URL: <https://wipolex.wipo.int/en/text/473977> (дата звернення: 12.09.2022).
5. Борсук Н.Я. Послаблення відповідальності за неодержання дозволу на економічну концентрацію. *Політико-правова реформа в Україні: теорія, методологія, праксеологія: матеріали наук.-практ. конф. з нагоди 115-річчя ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»*, 15 жовтня 2021 р. Київ КНЕУ, 2021. С. 159–161.
6. Мережко О.О. Регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями у законодавстві європейського союзу та в Україні. Київ, 2007. 120 с.
7. Скородамалья В., Саніахметова Н.О., Мельник С.Б. Конкурентне право ЄС: навчальний посібник. Київ: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. 231 с.
8. Про заборону приватної монополії та забезпечення чесних угод: Закон Японії № 54 від 1947 р. / Парламент Японії. URL: <https://www.jftc.go.jp/dk/guideline/lawdk.html> (дата звернення: 12.09.2022).
9. Ковалькова М.В. Государственный антимонопольный контроль в российском и американском праве: сравнительно-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Ставрополь, 2006. 26 с.
10. Кузьмин Р.И. Хозяйственное право Японии: проблемы, теории и практики. Донецк: Ин-т эконом.-прав. исследований АН Украины. 1993. 32 с. (Препринт. АН України, Ин-т эконом.-прав. исследований).
11. Щербина В.С. Державний нагляд (контроль) у сфері господарювання: удосконалення правового регулювання. *Юрист України*. 2011. Вип. 2 Ч. 15. С. 30–33.